

Om Ulvö kapell

Upphovsmannen har ej kunnat identifieras

av Sven Bodin

2020-06-03

Innehåll

1. Introduktion	3
2. Kapellets historia	3
3. Varför byggdes kapellet?	3
4. Byggnaden	5
5. Kapellet olika funktioner	5
6. Vem var målaren Roland Johansson Öberg?	6
7. Måleriet	7
8. Takmålningarna - komposition	7
9. Väggmålningarna	7
10. Väggmålningarna på gavelväggen bakom altaret	8
11. Väggmålningarna på norra långväggen	8
12. På södra långväggen - liknelsen om Den förlorade sonen	9
13. Målningar ovanför kyrkporten - ålderstrappan	9
14. Predikstolen	10
15. Träskulpturerna	10
16. Votivskeppet	11
17. Ljuskronan	11
18. Tavlan	11
19. Kyrkbänkarna	11
20. Kyrkogården	11
21. Klockstapeln	12
BearbetningAR	12
KÄLLOR	14

1. Introduktion

Välkommen till Ulvö kapell - landskapet Ångermanlands äldsta kända träbyggnad uppsatt 1622 med 1700-talsmåleri från väggar till tak.

Om du vill veta mer - **om** kapellets **historia** och **funktion** i fiskarsamhället, **om måleriet**, **om föremålen** i kapellet kan du antingen lyssna på hela guidningen eller välja bland avsnitt som intresserar dig. Det är även möjligt att ta del av informationen på Ulvö museums hemsida www.ulvomuseum.com/

2. Kapellets historia

Landskapet Ångermanland har 14 bevarade fiskarkapell – flest i Sverige.

Till de allra äldsta och bäst bevarade hör kapellen i Ulvöhamn, Barsta och Trysunda. Samtliga från 1600-talet.

På insidan av Ulvö kapells port kan följande text läsas:

”Detta Cappel **upsattes 1622** och målat 1719 af Roland Johansson Öberg. När detta Cappel målades var Borgaren ifrån Giefla Pär Johansson Jerström Hamnfogde 1719... Student Theol Nicolaus Alanger läste här 4:e åreth.”

Texten är undertecknad av ”.Bårgaren från Strängnäs Nils Christopherson Ask”

En dendrokronologisk åldersbestämning av 8 borrhärdar ur kapellets timmerväggar 2019 visar att väggtimret är färdigt vintrarna 1623 till 1625. Möjligen påbörjades schaktning och övrig markberedning av den steniga marken i Ulvöhamn 1622 eller så var det först uppsatt på annan plats för fiskehamnen vid Ulvösundet och senare flyttat till sin nuvarande plats. Muntlig tradition och en karta från 1799 anger en vik i Södra sundet som Kapellshamn. Det kan alltså ha flyttats. När det flyttades till sin nuvarande plats är inte känt.

3. Varför byggdes kapellet?

Kapellet är uppfört av hitseglande fiskande borgare från Gävle och Mälarstäderna Enköping, Strängnäs, Torshälla och Västerås, som troligen redan under medeltiden bedrev strömmingsfiske vid Ulvöarna. Detta fjärrfiske kom att pågå i nära 400 år ändra fram till slutet av 1800-talet.

De främsta anledningarna till fjärrfisket var att **konkurrensen om fisket** var för stor i Stockholms- och närliggande skärgårdar, den **ymniga förekomsten** av vår- och höstlekande strömming i den mellannorrländska skärgården och **få lokalt utövande fiskare**.

Statens skattläggning av norrlandsfisket

Fjärrfiskarna betalade så kallad bodlega till Norra Ulvöns bönder - dvs hyra för av bönderna uppförda kokhus och sjöbodar, vari rätten att fiska ingick. Bönderna beskattades i sin tur av staten för fisket.

Redan under medeltiden var fisket i havet av intresse för makthavarna, som ständigt strävade att utöka inkomsterna för sina ständiga krig.

Gustav Vasa stärkte de kungliga rättsanspråk - kallad **konungens rätta allmänning** - utsträckte skatteplikten även till strömmingsfisket i Norrland, vilket tidigare varit en **ej skattelagd allmänning** tillgängligt för alla och envar.

1557 gav Gustav Vasa fiskande borgare från Gävle ensamrätten till norrlandsfisket. Denna ensamrätt luckrades upp av efterföljande regenter under senare delen av 15 och 1600-tal, så att även fiskande borgare från Mälärstäder som Enköping, Torshälla Strängnäs och Västerås tilläts fiska.

Prästtione och kyrkogångsplikt

Utöver kungen utkrävde kyrkan skatt av fiskarna.

Sockenprästerna skulle ha sitt **tione i form av strömming eller pengar**. Som statens förlängda arm utövade prästerna den **andliga** och **administrativa kontrollen** av undersåtarna - förde böcker över födda, döpta, gifta, husförhör och avlidna, och såg till att **kyrkogångsplikt** efterlevdes dvs **tvånget att delta i högmässor**.

Kyrkogångsplikten väl att skilja från **kyrkoplikten**. Den senare var **en mildare del av straff för begångna lagbrott** som bland annat innebar att man inför församlingen fick göra bot och bättring.

Det lär ha stått en **skampåle** nedanför Ulvö kapell. Men det finns inga uppgifter om att den användes.

Så vitt känt är sattes **kyrkogångsplikten** för först gången på pränt i **1669 års riksstadga för hamnrätt**. I den heter det:

”skall utan försummelse höra Guds heliga ord antingen ni själva reser till sockenkyrkan eller att någon präst ifrån socknen kommer till er.”

För att slippa omaket att varje söndag under fiskesäsongen bege sig till sockenkyrkan i Bjästa 2½ mil bort sjövägen och som även störde fisket föredrog fjärrfiskarna i Ulvöhamn som i andra fiskehamnar att sätt upp ett kapell, vilket sockenprästen torde ha funnit som en skänk från ovan då kyrkotiondet kunde inkasseras med en högst två högmässor per fiskesäsongen i kapellet.

Kapellaget

Till dessa sockenprästens sommarhögmässor utsågs ett par personer inom **Kapellaget**, som var en särskild enhet inom **Hamnlaget** med uppgift att ro efter prästen, hysa honom, utse en bland fiskarna som ledde **böneandakter** i prästens frånvaro och i övrigt ansvara för kapellet.

Dessa **böneandakter**, två eller tre gånger i veckan, leddes av en inom kapellaget utsedd läskunnig fiskande borgare eller fiskardräng som till exempel teologie studerande **Nicolaus Alanger**, vars namn finns på kapellportens insida. Han höll böneandakter fiskesäsongerna 1716 till 1722 utöver sin fiskardrängsyssla. Han fick inte stå i predikstolen eller inom altarringen, som var förbehållen prästen.

4. Byggnaden

Kapellet som till form i stort sett liknar andra fiskekapell längs norrlandskusten är till det yttre en brädfodrad, rödmålad, knuttimrad byggnad på fot av stenar

Både brädfodringen på kapellets norrvägg och innerväggarna i vapenhuset har många inristade namn och årtal från 1700-talets mitt och framöver. De vittnar om att hamnen besöktes av sjöfarande från skandinaviska länder som bunkrade, sökte lä eller väntade på förliga segelvindar. I synnerhet om vårvintrarna besöktes hamnen ej sällan av väster- och österbottniska säljägare som legat i den sk sälfälan på isarna i månader.

Vapenhuset

Det lilla vapenhuset på västra gaveln torde ha tillbyggts eller renoverats 1767.

Yttertaket

Ursprungligen var yttertaket täckt med takved, som bestod av näver som hölls på plats med långa slanor. Någon gång under tidigt 1800-talet lades tegeltak. Yttertaket är sedan 1980-talet täckt med tjärad kyrkspån, som inte tidigare har använts som taktäckning vare sig på detta eller andra ångermanländsk fiskarkapell.

5. Kapellet olika funktioner

Utöver religiösa sammankomster, höll hamnlaget sina möten i kapellet, då vädret inte tillät utomhusmöten.

Här förvarades även hamnlagets protokoll och andra handlingar bevarade från senare delen av 1700-talet.

Vintertid förvarade fjärrfiskarna sina fiskeredskap, insaltningskar och tunnor i det låsta kapellet ända in till 1800-talets mitt.

Vid mitten av 1800-talet fanns fortfarande några säsongsfiskande gävleborgare kvar i Ulvöhamn. Majoriteten ett 20-tal s.k. strandfiskare kom vid den här tiden från de närliggande kustsocknarna Nätra och Vibygerå.

Denna förändrade rekrytering till fisket var en följd av **1766 års fiskerilagstiftning** som gav kustbönder och **strandfiskare**, dvs socknarna företrädare till fisket framföra fjärrfiskare från Södra orterna. Strandfiskarna kom att formera och utgöra yrkesfiskarkåren fram till 1980-tal då den dog ut.

Norra Ulvöns året om boende befolkning växte under 1800-talet och i slutet av århundradet närmade den sig 200 personer. Kapellet rymde cirka 100 personer och dessutom var det inte uppvärmt för vinterbruk. Därför beslöt man sig för att bygga ett nytt kapell och fick 1888 Kunglig Majestäts beslut om rivning av kapellet.

Den 23 augusti 1890 anlände kung Oscar II med sitt fartyg Drott till Ulvöhamn. Han besökte kapellet och fick kännedom om rivningsbeslutet och medverkade till att rivningsbeslutet revs upp och skänkte 300 kronor till dess underhåll. Det sitter en minnestavla i vapenhuset.

1892 inköpte Västernorrlands läns Museisällskap kapellet för 500 kronor. Äganderätten övergick sedermera till nuvarande Länsmuseum Västernorrland.

Den nya kyrkan i Ulvöhamn ovan om kapellet togs i bruk 1894 efter att ulvöborna gjort gratis dagsverken för bygget

Skrift på kyrkporten och innervägg

När man kommer in i kapellet genom vapenhuset troligen byggt 1767 möts man på insidan av en målad delvis svårläst text och delvis täckt av ett stort stocklås på portens insida:

»Detta Cappel upsattes 1622 och målat 1719 af Roland Johansson Öberg. När detta Cappel målades var Borgaren ifrån Giefle Pär Johansson Jerström Hamnfogde 1719... Studenten Theol Nicolaus Alanger läste här 4:e åreth.» Undertecknat av »Bårgaren från Strängnäs Nils Christopherson Ask.»

Och på nedre långväggen mitt i väggmåleriet står skrivet »Jesus Christus världens ljus för elld och våde bevara theta hus. DEN 21 AGUST ANNO 1719». Det får betraktas som det datum då då bondsonen från Sörbyn på norra Ulvön Roland Johansson Öberg färdigställt sitt måleri.

Den ryska härjningarna 1721

Vid ryska terrorhärjningarna längst Ostkusten mellan 1719 och 1721 i Nätra socken 25 maj till den 7 juni 1721 brändes bondgårdar ner. Men kapellet skonades liksom i stort sett alla andra kapell och kyrkor, för tsar Peter, såsom grekisk-ortodox kristen hade beslutat att inga kyrkor fick brännas. Enbart i Nätra socken som Ulvöarna tillhör brändes 112 gårdar. På Ulvöns brändes gårdarna i Sörbyn medan gårdarna i Norrbyn undgick.

6. Vem var målaren Roland Johansson Öberg?

Vi kan nu med säkerhet fastställa att kapellmålaren Roland Johansson Öberg var en bondson **född 1685** på »hemmanet Ulvön 6:1» i Sörbyn inne på Norra Ulvön och att han titulerade sig »**målare**».

Det framgår av en rekonstruerad elevmatrikel för **Trivialskolan i Härnösand** att »Rolandus Johannis Roland Johansson Öberg» deltog i undervisningen mellan **1695–1701**. Han uppges ha **avlidit i Strängnäs 1747**, efter att år 1719, året då han färdigställde måleriet, **gifte sig** med en fiskaränka efter borgaren Hindrichson från Strängnäs.

Redan under skolåren, **vid 14 års ålder** år 1699, målade Johansson Öberg i **Barsta fiskarkapell i Nordingrå**. Några av motiven återkommer 20 år senare i Ulvö kapell. Konsthistorikern Ingrid Telhammer anser sig funnit måleri av Johansson Öberg på andra håll i Norrland.

7. Måleriet

Målningarna har aldrig varit övertäckta och inte heller mörknat av sot och rök från någon uppvärmningsanordning. I slutet av 1950-tal genomgick måleriet en mindre restaurering

Kapellet hade ursprungligen endast ett litet fönster ovanför altaret, vilket har förstörats något troligen i samband med att de två fönstren på vardera långväggen togs upp, vilket sannolikt har skett på 1800-talet.

Roland Johanson Öberg har målat i en **färgskala** mättad i brunt, rött, blått, svart och lättat med gult mot de slätbilade stockarnas vita grundstrykning Dessa naturfärger har sedan blandats, så att han även fått fram grått och svart.

8. Takmålningarna - komposition

Ulvö kapell saknar som de andra fiskekapellen i Ångermanland innertak och vardera sidan av taket är uppburet av en sidoås mellan ryggåsen och väggbandet. Mellan ryggåsen och sidoåsarna är måleriet enbart dekorativt och mellan sidoåsarna och väggbandet figurmålat.

På taket mot hamnen är alla **apostlarna** avbildade i en lång rad inom **arkadbågar**. De bär böcker och sina attribut samt har sina namn utsatta. Det är möjligen en kvarleva från medeltiden att framställa apostlarna på detta sätt, vilka då **var och en representerade ett stycke av trosbekännelsen** med Petrus som den förste.

Därutöver pryds **taket** av **växtornamentik** som utgörs av buskar och grenar med röda små blommor och bär. De stora runda stiliserade blomformerna har fyra utåttstående kvistar med blad och blommor, och stocken i takåsen har målade band illusoriskt virade runt samt några rosetter.

9. Väggmålningarna

Om väggmåleriets innehåll sammanfattar konsthistorikern Ingrid Telhammer i sin bok *Ifrån Syndafall till himlafärd*:

”Vid en första blick på kapellets väggar får man intryck av, att det inte finns något gemensamt program för själva bildframställningarna och deras innehåll. En hastig genomgång visar, att det rör sig om olika motiv huvudsakligen från Nya Testamentet men att även Gamla Testamentet är representerat. Granskar man dem närmare finner man emellertid, att det finns både ett inre samband mellan de olika scenerna och en viss teologisk grundtanke i tidens anda.”

Så långt Telhammer.

Vanligtvis hölls kyrkoherdens högmässa i kapell den tredje till femte söndagen efter trefaldighet dvs under senare delen av juni då predikotexten bland annat handlade om **förlåtelse**.

Huruvida socknens kyrkoherde haft någon inverkan på motivvalet är obekant, men Roland Johansson Öberg kan ingalunda ha varit obekant med de högmässotexter som kunde komma ifråga efter sina läroår i Trivialskolan i Härnösand.

Troligt är att han hade den 12 år yngre teologie studeranden Nicolaus Alanger, omnämnd på kapellportens insida som bollplank. Alanger var fiskardräng och läste vid bönemötena vid prästens frånvaro under åren 1716 till 1722.

10. Väggmålningarna på gavelväggen bakom altaret

Gavelväggen bakom altaret - korväggen - upptar ett motiv från Gamla Testamentet nämligen **Abrahams offer**. Detta har i alla tider setts som en förutsägelse och parallell till först och främst Kristi korsfästelse men också till alla martyrs död.

På grund av att fönstret har förstörats har en betydande del av bilden blivit beskuren. Vi ser Abraham i nästan naturlig storlek hålla den stora offerkniven ovanför sitt huvud medan en ängel kommer ner från himlen och hejdar honom. Isak har varit avbildad till höger knäböjande på altaret. Nedanför på marken ses väduren som med hornen fastnat i en buske och en kanna med brännoffer.

På väggen bakom predikstolen är **kyrkofadern Augustinus** avbildad märkligt nog med katolsk kalott på huvudet. Prästerna hade förbjudits att bära kalott redan vid kyrkomötet 1664 och beslutet stadfästes 1669. Konsthistoriker Telhammer spekulerar i att han kan ha placerats där för att påminna församlingen om prästens närvaro trots sin frånvaro.

Korväggen vid altaret är i övrigt täckt med **renässansornamentik**. Förutom den övre textbården med citat ur 1 Mosebok 22 förekommer här närmast altaret även ett citat hämtat från psalm 115 i Psaltaren som handlar om avgudadyrkarnas elände.

11. Väggmålningarna på norra långväggen

Berättelsen om Det stora fiskafänget pryder delar av övre långväggen, som i någon form lästes varje sommar någon söndag efter Trefaldighet (i juni månad), eftersom den sedan 1526 och troligen även tidigare var evangelietext på den söndagen, den helg då sockenprästen höll sin predikan i kapellet. Vid övriga religiösa sammankomster ett par gånger i veckan läste en av kapellaget utsedd någon text ur bibeln eller någon postilla, som den på kapellporten omnämnde teologie studeranden och fiskardrängen Nicolaus Alanger vistades i Ulvöhamn vid måleriets tillkomst.

Övriga scener på norra väggen är hämtade från Gamla testamentet om **Jona och valfisk**. Jonas kastas upp på stranden av en stor fisk samt när han sitter under kurbitsen och ser mot Ninive medan stadens borgare är ute och fiskar. Under dem syns en sjögud och en sjönymp med ett stockankare och lina i händerna.

På norra väggen finner vi även en skildring av **fiskafänget på Genesarets sjö**. Bilden saknar text men det går lätt att identifiera motivet som Johansson Öberg redan 1699 målat som 14-åring i Barsta kapell i Nordingrå.

Petrus står i samma ställning med ena foten på relingen när han drar upp nätet fullt med fisk. **Jesus med strålgloria** är liksom Petrus vitklädd och sitter akterut. Han talar om hur lärjungarna i fortsättningen inte skall fånga fisk i nät utan att de i stället skall ägna sig åt **"människofiske"**.

En båt har skyndat till undsättning för att hjälpa till att bärga fångsten men endast fören av denna är numera synlig. Sjöfågel simmar bredvid båten och ett märkligt fyrfota djur i förgrunden.

Det andra motivet föreställer när Jesus uppenbarar sig för lärjungarna vid Tiberias hav på vägen till Emmaus och uttydde de gamla profeternas texter för dem.

Resten av norra sidan mot korväggen upptas av en stor skildring med båtar, fiskare och jägare representerande en blandning av sakralt och profant måleri.

Målningen är närmast **en skildring av norrländskt vardagsliv**. En skötbåt försedd med hissat segel glider fram med ett par piprökande fiskare av vilka den ene reder näten medan den andre sitter vid styråran. I ytterligare en annan båt ägnar sig två män åt fågeljakt. Båda står upp i båten med sina gevär skjutklara mot sjöfågel som gungar på vattnet

På norra sidan följer från ingångsdörren räknat de fyra evangelisterna inom tre ”tavlor” med svart-röda ramar. Johannes och Lukas är avbildade inom samma ”tavla”. De sitter i karmstolar mitt emot varandra och håller böcker uppslagna i händerna. Markus och Matteus skildras skrivande vid bord med sina symboler nedanför och bredvid sig, lejon respektive vitklädd ängel.

12. På södra långväggen - liknelsen om Den förlorade sonen

På södra långväggen med fortsättning på gavelväggen mot kyrkporten och en del av norra långväggen skildras liknelsen om den förlorade sonen. Vi kan följa hur han tar avsked av fadern, rider ut i världen och möter ett par skökor, med vilka han följer till en bordell. Här skildras realistiskt ett dryckeslag kring ett bord, där det även spelas kort och rökes kritpipa. Sedan han spelat och druckit upp sina pengar, slår flickorna honom med långa käppar och drar honom i håret.

Utblottad söker han anställning som svinaherde i främmande land. Han får dela matskål med svinen. Utan att det skildras här ingår i berättelsen att en ängel uppenbarar sig för honom och säger att så dåligt som han har det har inte de som arbetar hos hans far.

Sonen beger sig därefter hemåt. På en skadad målning, där läktartrappan till den borttagna orgelläktaren varit fästad, ses hur man hemför boskap till slakt. I nästa bild kommer vi in i ett herrgårdskök där en festmåltid förberedes.

Följande scener skildrar sonens hemkomst och hur han omfamnas av sin far betraktad av andra manliga släktingar innan det är dags att slå sig ned till välkomstmåltiden.

Av denna gästbudsscen finns endast en mycket liten del kvar, då ett fönster tagits upp här. En av plankorna med målningen från bordet är återanvänd vid korfönstrets högra sida.

Enligt Johan Arndt var det teologiska sambandet mellan berättelsen om Jona och liknelsen om den förlorade sonen, att liksom Gud förlät innevånarna i Ninive efter deras bot och bättring, förlät fadern sin son som återvände hem full av ånger över sitt tidigare syndiga liv.

13 Målningar ovanför kyrkporten - ålderstrappan

Gavelfältet ovanför ingångsdörren har Johansson Öberg försett med en allegori över människans åldrar i form av en så kallad **ålderstrappa**, som skildrar människan från lindebarn

till 100 år gammal. Dessa ålderstrappor var ett omtyckt motiv under 1500- och 1600-talen och fick stor spridning framför allt genom kopparstick från Tyskland men även Frankrike.

Utformningen varierade i detaljrikedom och skildrade män och kvinnor parvis eller enbart män respektive kvinnor. Den ålderstrappa som finns i Ulvö kapell, saknar alla ovidkommande detaljer och även den trappstegsformade pyramid, som de olika åldrarna brukar stå på. I stället har målaren placerat de olika paren på marken, som hos Johansson Öberg alltid består av ett mönster av bågar och grässtrån. Ålderstrapporna ger också en god information om dräktmodet vid tiden för deras tillkomst. I Ulvö kapell bär emellertid människorna kläder, som var moderna några årtionden innan målningens tillkomst och de äldre parens kläder är ännu äldre till sitt snitt.

Vid 100 år är paret här framställt som fortfarande ganska vitala, då de annars brukar ses liggande orkeslösa i sina sängar. Ålderstrappan ger uttryck för människolivets korthet och besökarna skall erinras om detta, när de lämnar kapellet. Roland Johansson Öberg konstnären själv dog vid 62 års ålder 1747.

En orgelläktare uppsattes över ingången på västra gaveln 1876. Uppgången var till höger om ingångsdörren och försedd med räcke av vitmålade balusterdockor (formade ungefär som bowlingkäglor).

1959 lät konservatorn Helge Christensen på uppdrag av Läns museet riva bort orgelläktaren som dolt målningen av **ålderstrappan**.

14. Predikstolen

Kapellets predikstol, som är **av 1600-tals typ** med tydliga inslag av **renässanspåverkan**, förvärvades för en ringa penning av Vibyggerå församling år 1753. Den är rikt utsmyckad och bär spår av inskriptioner. Sannolikt har den befunnits alltför enkel i sockenkyrkan och där ersatts av en modernare och mera påkostad version. På predikstolen står ett timglas, som torde vara från 1700-talet och funnits i kapellet redan innan predikstolen förvärvades. (Kjell Söderberg)

15. Träskulpturerna

På utsidan är kapelldörren prydd med en i original träskulptur föreställande Gud fader, sittande, med äpplet i vänster hand och höger hand höjd till välsignelse som det antas över jungfru Marias bebedelse.

Skulpturen är möjligen en av åtta träfigurer ur ett altarskåp från 1400-talets mitt.

Jungfru Maria på altaret är en kopia av originalet som förvarat i Västernorrlands läns museum.

Ulvöskulpturerna kommer troligtvis från Nätra gamla kyrka. Vid en visitation 1740 tilläts församlingen att försälja en del äldre skulpturer. Det är troligen dessa vi har att göra med här. I sådant fall prydde skulpturerna högaltaret i Nätra kyrka från 1400-talets mitt till 1720-talet.

16. Votivskeppet

Vid sidan av mittgången mot korväggen hänger ett votivskepp. Det är ett tremastat, för strid utrustat (bevärat), fregattacklat skepp. pietetsfullt restaurerat 1945 av konservator Sam Svensson vid Statens Sjöhistoriska Museum i Stockholm. Det anses vara ett av de förnämligaste votivskeppen i landet.

Anknytningen till Gävle och Strängnäs kan den personhistoriskt intresserade också återfinna på det vackra votivskeppet, som förutom inskriptionen »Gustaf från Gefle Anno 1770» också bär de tre donatorenas namn: »O. Norström A. Åström R. Länberg.»

Åström var född i Gävle men släkten var från Ås by i Själevad och Länberg var född i Strängnäs men var en kort tid kronolots på Ulvön, innan han blev borgare i Gävle.

17. Ljuskronan

Ljuskronan av trä anses vara från 1700-talet. Det har funnit två ljuskronor. Vart den andra tagit vägen är obekant. Enligt muntlig uppgift lär den ha lånats till Västernorrlands Länsmuseum och inte återlämnats.

Att ryska krigsfångar på Ulvön får väl räknas till vandringssägner som uppstod efter ryssarnas terrorhärjningar längs Norrlandskusten då inga svenska trupper var förlagda i området. Möjligen kan det hade tillverkats av de ryska krigsfångar som togs i samband med ryssarnas härjningar i Gävletrakten 1719. Ulvö kapell skonades men samtliga bondgårdar brändes vid ryssarnas härjningar i Nätra socken i början av juni 1721 så även bondgårdarna på norra Ulvön.

18. Tavlan

Ovanför korfönstret hänger en oljemålning på duk inom svart ram. Skänkt av handelsmannen Georg Raspe från Gävle. Motivet var Kristus på korset mellan korsen med de två rövarena, allt avtecknande sig mot Jerusalem i bakgrunden. Jesu kropp belyses starkt medan de två övriga korsfästa är beskuggade. Nedanför korset står tre sörjande kvinnor på dess ena sida och på den andra evangelisten Johannes.

19. Kyrkbänkarna

Den nuvarande bänkinredningen tillverkades 1771 och målades samma år av Pehr Samuelsson från Västansjö, vilken då även stofferade predikstolen. Bänkarna är slutna med dörrar.

20. Kyrkogården

Innanför det trästaket som omger kapellet, ligger en liten kyrkogård, invigd år 1745. Den hade då

redan använts som begravningsplats för avlidna sjöfarande och säljägare som inte kunde forslas till sina hemförsamling. Eller som det heter i en samtida skrivelse från den 8 juli 1745:

”At vid Ulföö Hamns Capell är ingen invigd Kyrkiogård, och likväl af Öster- och Västerbottns siöfarande, höst- och våhrtiden, förr än fiskerskapet hinner dit anlända, begrafvas åtskilliga döde utan för Capellet, som efter hamnboernas berättelse redan der skola vara begrafne 5. à 6. lik.”

Smittkopporna och järnkorset

Sina döda begravde ulvöborna på kyrkogård vid sockenkyrkan i Bjästa ända fram till 1920, då Ulvön fick en egen begravningsplats på en holme i Bysjön. Vid enda tillfälle begravdes öbor vid kapellet och det var vid smittkoppsepidemin 1874–1875. En av öns lotsar blev smittad på ett fartyg och epidemin bröt ut bortåt 150 person drabbades 6 vuxna och ett antal barn avled och på grund av smittorisken begravde de på kapellets kyrkogård.

Fiskaren Erik Bergner en av figurerna i Ludvig Nordström fiskarnoveller visade sin relativa rikedom med ett påkostat järnkors över sin av smittkoppor avlidna svärmor.

21. Klockstapeln

I klockstapeln, som restaurerats vid flera tillfällen under årens lopp, bl. a. 1891 då dess vindflöjel uppsattes, hänger en klocka av malm med inskriptionen »För Ulve kapel är tänna klåka omguten af Eric Hillström i Gefle Åhr 1758».

Kapellklockan kallade inte enbart till gudstjänst. Den användes också för att ge startsignal till skötbåtarnas avfärd från hamnen under skötrodden på sensommaren och hösten.

BearbetningAR

Olsson Birger Dina och Shekemi Barsta Ett fiskekapell i Höga kusten från 1600-talet och dess takmålningar

Silén Paul Nätra kyrka till dess 150-årsdag

Silén Paul Excerpter och notiser. Samling Läns museet Västernorrland

Sundin Per E-post korrespondens med Sven Bodin 2018

Sundin Per (<http://www.slakterochgardar.se/> Trivials skolan i Härnösand - elevmatrikel

Söderberg Kjell E G Ulvö gamla kapell 1972

Telhammer Ingrid Från syndafall till himlafärd 1983

Telhammer Ingrid Kyrkor och kapell Nolaskogs 1985

KÄLLOR

2 Kapellet historia

Dendrokronologisk analys av Ulvö gamla kapell, Nätra socken, Örnsköldsviks kommun. Nationella Laboratoriet för Vedanatomi och Dendrokronologi, rapport nr 2019:33. Uppdragsgivare: Daniel Olsson, byggnadsantikvarie Länsmuseet Gävleborg. 2019-03-20

Ordet ”uppsatt” låter ana att det kan ha stått på annan plats innan det flyttades till sin nuvarande plats. I äldre tider förekom att man timrade upp byggnader innan man satte en byggnad på sin ordinarie plats. I så fall troligen från en vik i södra inloppet till Ulvöhamn som på Gustaf af Klint sjökort från 1799 kallas ”Capells hamn”. Där låg troligen även det första fjärrfiskeläget.

På 1704 års lantmäteriverkets karta över Ulvöarna är kapellet utsatt i nuvarande hamn. Kjell Söderberg antar, utan dokumentation, att flytten från ”Capells hamn” skett före 1701 i sin skrift *Ulvö gamla kapell*.

Fiskare Manfred Dahlbäck meddelade 1944-08-13, att hans fader berättat att då gamla kapellet byggdes, timret nedfördes och byggnaden uppfördes i Kapellviken - därav dess namn, varefter den åter nedtogs och forslades till nuvarande plats och återuppfördes. Denna sed att uppföra stommen till ett hus på annan plats, nedtaga den och återuppföra den på den avsedda platsen förekom ännu i min barndom i Vibyggerå. [Paul Siléns excerpter och notiser]

Jerfström, Per (Peter) Johansson Tomt nr 56/4:e kv (1747), född i Järvsta, Valbo socken i Gästrikland, d 1748. Sedan hans första hustru avlidit 1709, gifte han om sig 1710 med Margareta Persdotter Kiörning, som avled 1758, 75 år gammal. Enligt bouppteckningen 1749 fanns två barn i livet: förutom ovannämnde sonen Jan även sonen Olof, som ”sägs vara på utrikes ort”.

Hans namn skrivs ibland Jerström (Järström). [Kjell Söderberg Ulvöhamn – två bilder]

3. Varför byggdes kapellet?

Gustav Vasas jordeböcker upptar två bönder på norrön vid 1500-talets mitt. Böndernas antal blev med tiden 8 stycken.

Bönderna hävdade äganderätten till land och närmaste omkringliggande fiskevatten. Det var en sedvanerätt som troligen gick tillbaka till Hälsingelagen från 1300-talet och som tillämpades i stora delar av Norrland. I den heter det:

”Den äger vatten, som land äger” varmed avsågs 180 meter ut i havet från stränderna.

”Nu skall man själv råda över sina fiskevatten.... **Den äger vatten, som land äger**, så framt det ej med köp gått undan”. Den som fiskar på annans vatten får böta. Men lagen tillägger: ”Flat köl [skog och annan ödemark mellan bygder] är allmänning, både land och vatten”. [Hälsingelagen]

Huvudregeln om strandägares enskilda fiskerätt återfinnes i 2 § i fiskerättslagen och lyder: Saltsjöfisket inomskärs tillhör, där ej annorledes i lagen stadgas, **dem, som äga stränder och holmar omkring fiskevattnet. Vid öppna havsstranden och utom skären omfattar, där ej annorledes är lagligen stadgat, strandägarnas enskilda fiskerätt allt det vatten, som finnes till och med 180 meter från det ställe invid stranden, där stadigt djup av 2 meter vidtager.**

Från denna huvudregel finnas vissa undantag. Det första (3 § första stycket) är det, som gäller de fyra nordligaste kustlänen och avser strömmingsfisket. Det andra (3 § andra stycket) gäller länen på västkusten och rör fångandet av havsfisk, som går till stränderna i stora stim. Det tredje undantaget (3 § tredje stycket) gäller det övriga fiske, som, grundande sig på sedvänjor å olika platser, av ålder skett i strid med den angivna huvudregeln. Det fjärde undantaget (4 §) medger varje svensk undersått rätt att idka fiske med krok och rev å djup i yttre skärgården och i havsbandet. Det femte undantaget (12 §) bibehåller vid gällande kraft den rätt till fiske någon annorledes än förut i lagen sägs må ha förvärvat genom urminnes hävd, särskilt stadgande, avtal, dom eller skattläggning eller på annat lagligt sätt. [Utredning rörande fiskerättsförhållandena vid rikets kuster SOU 1925:19]

Vid 1704 års lantmåteriförrättning skattelades Ulvöarna och därmed bekräftades böndernas äganderätt till land och vatten runt Ulvöarna. En rätt som kom att gälla fram till 1950 års fiskelag då fisket blev fritt.

1704 års lantmåteriförrättning ger en första, utförlig beskrivning av Ulvön, dess byar och fiskelägen. Ulvöhamn beskrivs som ”en stor fiskiarehamn wid inre Öhn, som kallas Ulfösundet, hwarest Sörbyemännen hafwa 32 stycken bodar upsatte at uthyra till främmande fiskiare...” I Marviksgrunnen på Ytterön sägs vid denna tid ”12 stycken Fiskare bodar stå upsatte, af hwilka 4 st brukas af Söder Stadz fiskare och de öfrige af Bönder ifrån Nordingråd och Ullångers Socknar”. I fiskeläget Sandviken på Ulvön, som ägdes av Norrbyns bönder, hade byamännen satt upp 10 sjöbodor för uthyrning till fiskare.

Prästtione och kyrkogångsplikt

”skola utan försummelse höra Guds heliga ord antingen i Sielfwe resa till Sockne-kyrkan eller ock någon präst ifrån Socknen till the kommer.”

I **Kongl Majjts förnyade Hamnordning af den 24 Januarii 1771** formuleras regler och straff mot försummad kyrkogångsplikten, sabbats- och andra brott i detalj:

2 CAP.

Om kyrkogång, Sabbatsbrott och Swordom.

§1. Är Stads eller Sockne-kyrka när intill Fiskeläget, böra alla som ej hafwa laga förfall, Gudtjensten derstädes på Sönd- och stora Helgdagar biwista; men är kyrkan aflägsen, at Fiskare samma dag icke til fisket återhinna, anmäles sådant hos Consistorium, som försorg drager, at en Prestman till Gudstjenstens hållande i Fiskeläget under fisketiden warder utsedd, emot den wedergällning, som med Fiskelaget träffas kan.

§2. Enär så händer, att Prest ej kommer till Fiskeläget och Fiskare wid förefallande tillfällen icke kunna komma til kyrkan om Sön- eller Högtidsdagar, skal hamnfogde låta bön hålla och läsa någon förklaring öfwer Evangelium utur någon Postilla, som Fiskelaget den ändan inlöser; hwaröfwer Kyrkoherden i orten bör inseende hafwa.

§3. Afhåller sig någon, som till Fiskeläget hör, utan laga förfall ifrån allmänna Gudstjensten, warnas först af Hamnfogden; rättar han sig ej derefter blifwer inkallad för hamnrätten, at der undfå offentlig warning; låter han icke eller sådant till rättelse lända böte första gången en mark och andra dubbelt. Efter det tredje eller flera gånger, plikte hwarje gång en daler.

§4. Alt fiskande och annat arbete samt handel och byte ware å Sön- och Högtidsdagar wid tio dalers bot förbudt; fiskandet, då fisketimmer tilstöta, för och efter Gudstjensten, härifrån likwäl undantagit; och måge jemwäl Fiskare slutad Gudstjenst sina fiskeredskap för tilkommande natt utan åtal tillaga.

§5. Brister någon ut i der och swordom af öfwerdåd under fisket, eller i samqwäm och på offentliga ställen, böte fem daler hwarje gång. Swär någon eljest af hastighet och lättsinnighet, böte första och andra gången en daler; warder han tredje gången eller oftare funnen, plikte hwarje gång fem daler. Gör det någon wid Gudstjenst, eller förorsakar oljud och allmän förargelse i Kyrka eller der Gudstjenst i Fiskehamn hålles, ware hamnfogde skyldig sådant hos kronobetjent angifwa, som den brotslige wid behörig Domstol anklagar. Lag samma ware, om någon af upsåt missbrukar Guds Namn och Ord.

§6. Begår någon brott å Sön- eller Högtidsdagar emellan klockan fyra om morgonen och nio om aftonen, plikte tio daler och för gerningen serskildt.

Kapellaget

Enligt **1686 års kyrkolag** skulle varje präst svara för att församlingen undervisades i kristendom och den protestantiska tron. Undervisningen skedde i form av husförhör. Oftast hade klockaren i uppgift att lära ut läsning. Både barn och vuxna deltog i undervisningen. Från och med **1723** ålades föräldrar att lära barn ”läsa i bok”.

4. Byggnaden

Vid den dendrokonologiska undersökningen av kapellet i augusti 2018 togs brädfodringen bort på undersökningsställena. Då framkom att i timret är inristat namn och årtal vilket visar att det först inte var brädfodrat. Bottenstockarna på kapellets norra långsida liksom hammarbandet har bytts ut – okänt när Det torde vara en förklaring till att många namn och årtal i norrväggens brädfodring är upp och nervända. Man brydde sig helt enkelt inte om att sätta tillbaka brädfodringen i ursprungligt skick.

Vapenhuset

I räkenskaper i Ulvöhamns hamnlags handlingar för 1767 upptas en post för bräddor till vapenhuset.

Yttertak

Av en inventarieförteckning från 1798 framgår att planen torde ha varit att lägga taktegel. Gävlefiskarna som även var handelsmän sålde redan i slutet av 1600-talet taktegel till välbeställda borgare och bönder efter norrlandskusten. Under senare delen av 1800-talet torde det ha tegeltäckts.

Capellens inventarier År 1798 d:5 Iunij - - - - - ”högg Tak tegel” [Ulvö hamnlags arkiv]

”tog Capels takets Kierning [tjärning] uti öfwer wägende, och efter öfwerläggning beslöto att låta det förblifwa för detta år.” [1798-09-11 Ulvö hamnlags protokoll]

5. Kapellet olika funktioner

Vid en sammankomst i kapellet efter högmässan tredje söndagen efter trefaldighet den 3 juli 1847 i närvaro av kyrkoherden i Nätra Anders Borgström, 20 strandfiskare 5 bönder och 4 Gävlefiskare krävde de förra att gävlefiskarna skulle upphöra med att vinterförvara sina redskap och insaltningsskar i kapellet så att de bofast och strandfiskarna skulle kunna hålla sina religiösa sammankomster om våren innan gävlefiskarna anlant och om hösten sedan de seglat hem.

Gävlefiskarna yttrade ”att de av brist på annat för eld och tjuvar säkert förvaringsrum under sin frånvaro begagnade kapellet för detta ändamål, men ville förmoda att härvarande folksamling icke var större än att den ändock hade tillräckligt rum, härför utan de trodde, att det nu som förr gick an att hålla bön uppe i någon av bondgårdarna eller i någon kokstuga.

Ulvön bönder och fiskare svarade, att då de kunde förvara sina fiskeredskap på skallar och i bodar borde gävlefiskare göra detsamma, helst de hade sådana att tillgå, och att då för Gudstjänstens hållande icke fanns tillräckligt utrymme varken i byn eller hamnen sedan församlingen betydligt ökats, kapellet även under gävlefiskarnas frånvaro, borde stå dem fritt och öppet utan obehagligt intrång”

[Härnösands domkapitels manualhandlingar 1847-08-14 Landsarkivet Härnösand]

Vid mitten av 1850-talet upphörde gävlefiskarna seglation till Ulvöhamn helt och somliga gävlefiskare, varav flera av deras förfäder härstammade från Ångermanland, kvarstannade och blev bofasta. Därmed upphörde konflikten mellan öns året om boende och fjärrfiskarna om kapellet som vintertida förvaringsplats för fiskeredskap.

Då det gamla kapellet, vilket som redan nämnts, hade uppförts år 1622, följde lagen om alltings förgängelse — det blev allt skröpligare och skröpligare med åren. Någoting måste tydligen göras åt saken. Antingen fick man försöka reparera det gamla kapellet eller också bygga ett nytt. Den 28 september 1887 hölls i Ulvön ett sammanträde, där denna fråga behandlades och det beslöts, att ett nytt kapell skulle uppföras. För att få medel därtill, eftersom befolkningens ekonomiska möjligen var tämligen små, beslöt man sälja det gamla kapellet. Dess kulturhistoriska värde ansågs för stort för att kapellet skulle få rivas eller förstöras genom vanvård. Genom kyrkoherde JO Huss i Nätra ingick Ulvöborna till domkapitlet i Härnösand med en anhållan, att det gamla kapellet skulle inlösas för allmänna medel. Domkapitlet utlät sig sålunda, att då målningarna i Ulvö kapell ”syntes vara av något värde i kulturhistoriskt hänseende, kmts nådiga tillstånd borde störas genom vanvård. Genom kyrkoherde JO Huss i Nätra ingick Ulvöborna till domkapitlet i Härnösand med en anhållan, att det gamla kapellet skulle inlösas för allmänna medel. Domkapitlet utlät sig sålunda, att då målningarna i Ulvö kapell ”[inte] syntes vara av något värde i kulturhistoriskt hänseende, kmts nådiga tillstånd borde utverkas, om kapellet skulle rivas.”

Den 25 februari 1888 beslöt hamnlaget ingå till kmt med anhållan att utan avseende till målningarna få riva och ombygga kapellet, därest kmt icke fann för gott att förordna om dess inlösen och framtida underhåll medelst statsmedel.

Den 31 december 1888 medgav kmt efter yttrande av Vitterhets- Historie- och Antikvitetsakademin, att kapellet skulle få rivas.

Rivningsbeslutet är kontrasignerat av Gunnar Wennerberg, som då var ecklesiastikminister. Kapellaget fullföljde emellertid inte rivningsbeslutet. Kärleken till den gamla helgedomen var för stor.

I stället såldes kapellet enligt köpekontrakt av den 28 december 1891 till Kulturhistoriska föreningen, Murberget för 500 kronor. Då medföljde också, ett penningbelopp på 300 kronor (även 500 kr ha angivits) som Oscar II vid besök på Ulvön den 23 augusti 1890 överlämnade till hamnfogden för kapellets bevarande och underhåll.

Frågåvarande köpekontrakt undertecknades på kapellets vägnar av lotsförman JA Wiberg och hemmansägaren JR Johansson och på köparnas vägnar av rektor Henrik Jakobsson och lektor A Thurdin. [Gävlefiskarna blev de första som började bygga på Ulvön Nya Norrland 1960-01-15]

I slutet av 1800-talet var kapellet i dåligt skick sedan dess underhåll under flera år försumrats. Det hade dessutom blivit alldeles för litet för den snabbt växande Öbefolkningen. Frågan uppkom då, om man skulle reparera det gamla kapellet eller riva det och bygga ett nytt.

I detta sammanhang aktualiserades frågan om målningarnas bevarande. En tillkallad expert förklarade, att »de i Ulfö kapell befintliga målningarna, utförda 1719 af, som det synes, någon embetsmålare, äro att hänföra till det slag som förekommer i bondstugor i flera orter af landet; men sammanställningen och kapellets målning i dess helhet göra detsamma till något eget i sitt slag, som, i kulturhistoriskt intresse synes vara värdt att bevara. Skulle dock Staten eller måhända Nordiska museet ej vilja inlösa detsamma, till en hjälp vid den fattiga församlingens byggande af ett nytt kapell, så äro ej målningarna af sådant konstnärligt värde att de böra utgöra hinder för rifningen».

Kungl. Maj:t medgav också den 31.12.1888, att rivningen fick ske. Oscar II:s besök i Ulvöhamn i augusti 1890 och den penninggåva om 200 kronor som han då överlämnade till kapellets underhåll stoppade dock eventuella planer på rivning.

Wästernorrlands läns Museisällskap hade vid denna tid under flera år underhandlat med öborna om kapellets framtida underhåll utan att kunna nå en överenskommelse. I februari 1892 upprättades dock ett köpekontrakt, varigenom museisällskapet för 500 kronor förvärvade kapellet. Länsmuséet i Härnösand, som numera ansvarar för kapellets underhåll, har på ett förtjänstfullt sätt tagit initiativ till olika restaureringsarbeten, bl. a. har målningarna nyligen blivit föremål för en fackmannamässig översyn. [1959 konservator Henrik Christensen]

På hösten 1892 lades grunden till Ulvö nya kapell. Under åren 1893–94 blev det färdigställt och kunde invigas den 12 augusti 1894. [Ulvö gamla kapell Kjell Söderberg 1972]

Nils Christophersson Ask född cirka 1670 död 1743-12-25 i Strängnäs som skrivit texten på kapellets port

”Beträffande Strängnäsborgare så hänvisar jag till min hemsida slakterochgardar.se. Där finns ingen Ask men väl en borgare Nils Christophersson utan familjenamn. Namnet Ask får mig att tro att han har något med byn Åskja att göra, men jag hittar inget. Han kallades Norstrand när han gifte sig 1708 i Norrtälje.” [E-post från Per Sundin 2018-07-31] Norrtälje familjeregister 29 Nils Christophersson Norstrand Född cirka 1670 Död 1743-12-25 Strängnäs Far: 33 Christopher Olofsson *1644 Grundsunda Mor: 2126 Kerstin Esbiörnsdotter *1641 Nordmaling Vigsel: Fam: 30 Anna Pehrström Bäckman *1685-08-05 Strängnäs Vigsel: 1708-12-06 Strängnäs 1: 31 Catharina *1709-12-08 Norrtälje 2: 32 Pehr *1711-11-27 Norrtälje [(<http://www.slakterochgardar.se>)]

Per (Peter) Johansson Jerfström, Tomt nr 56/4:e kv (1747)

f i Järvsta, Valbo sn i Gästrikland, d 1748. Sedan hans första hustru avlidit 1709, gifte han om sig 1710 m Margareta Persdotter Kiörning, som avled 1758, 75 år gammal. Enl bouppteckningen 1749 fanns två barn i livet: förutom ovannämnde sonen Jan även sonen Olof, som sägs vara på utrikes ort.

Per Jerfström var hamnfogde i Ulvöhamn 1719, när Ulvö gamla kapell fick sina vägg-och takmålningar genom Roland Johansson Öberg (se ant å kapellets port) Hans namn skrivs ibland Jerström (Järström).

[Söderberg E G Kjell Ulvöhamn - två bilder ur ett fiskeläges historia Bilaga 1 Genealogiska notiser]

Den ryska härjningarna 1721

En återkommande skröna är hur kluriga gummor lurar ryssarna, som den här är ett exempel på.

- Ånkan Öberg från Storviken: Att Ulvö gamla kapell inte plundrades och brändes av ryssarna under deras härjningar längs den norrländska kusten i samband med finska kriget, då förra seklet var ungt, lär vara en gammal fiskargummas förtjänst. Hon tillfrågades av ryssarna, hur långt det var till kapellet, och svarade: ”Tri ögnsyner”.

Detta fyndiga svar tycktes stävja deras planer, och kapellet skonades för den gången och står än i dag som ett minne från länge sedan svunnen tid. [Örnsköldsviks Allehanda 1945-09-14]

6. Vem var målaren Roland Johansson Öberg?

(<http://www.slakterochgardar.se/> Trivialskolan i Härnösand - elevmatrikel som uppdateras av Olof Sundin anger som källa följande i Strängnäs kyrkoarkiv, volym A1a:6 166.

Tidigare antagande att skulle ha varit född 1675, som förekommer i texter om kapellet, bygger på en uppgift om en icke namngiven 15 åring i en mantalslängd från 1689, är felaktig.

Den muntliga uppgiften om att Roland Johansson Öberg gifte sig med en borgarfiskaränka Hindrichson från Strängnäs 1719 har lämnats av släktforskaren Per Sundin i augusti 2018. Uppgiften i vigselboken för Strängnäs nämnda år har inte kontrollerats.

”Kyrkböckerna från Nätra socken förstördes vid en brand 1808. Därför är uppgifterna om födelseår osäkert och bygger endast på en uppgift i en mantalslängd från 1689 om bonden Johan Rolandsson (död 1781) vari även upptas en son. Vid 15 års ålder upptogs män som skattepliktiga och hamnade därmed i mantalslängden.” (Kjell Söderberg i Ulvö gamla kapell 1972)

Trivialskolorna, var en skolform från 1600-talet och fram till 1905 då den ersattes med realskolan, bedrevs bland vissa "lägre" lärdoms- och latinskolor. Den erbjöd primärutbildning för präst-, borgar-, ämbetsmänna- och bondsöner i trivium; det vill säga ämnena latin, läsning skrivning matematik, grammatik, retorik och dialektik (logik). Trivialsolor inrättats i dryga 40-talet städer i Sverige och Finland.

I ett målningsfragment i sakristian Vemdalens kapell och Hede hembygdsgård i Härjedalen. I Åvikebruks herrgård som numera står på Läns museet finns en takdekoration som ursprungligen kommer från en mangårdsbyggnad på Alnön i Sundsvall. Nordiska museet inköpte i början av 1900-talet tre delar av bonader i Älvros, av vilka kopior nu är uppsatta i Älvrosgårdens herrstuga på Skansen i Stockholm, som Telhammer anser i teknik starkt påminner Johansson Öbergs.

Roland Johansson Öbergs måleriet i Barsta kapell har initierat analyserats av Birger Olssons i Dina och Shekem i Barsta. Ett fiskekapell i Höga kusten från 1600-talet och dess takmålningar. Kungl. Skytteanska samfundet nr 74, 2015

I en anteckning Ulvö kapells räkenskapsbok 1747 finns återkommande anteckningar om ”Gifwit till Roland Öberg som läst här i Capellet 3 daler kmt.” Om de avser Roland Johansson Öberg skulle han då ha varit drygt 60 år och utsedd av kapellaget att leda de ibland upp till tre, fyra religiösa sammankomsterna per vecka då sockenprästen inte närvarade.

7. Måleriet

”...inget kapell av alla kategorier i nuvarande Norrland kan inget ta upp tävlan med Ulvö kapell när det gäller genuin och fullödig barockinteriör. Av de kyrkor och kapell som finns runt bottenhavskusten torde endast Pyhämaa gamla skärgårdskyrka och Torneå stadskyrka kunna visa upp lika spännande efterreformatorisk inredning.” (Telhammer 1985)

Sommaren 1959 restaurerade konservatorn Helge Christensen måleriet om **Den förlorade sonen** och den av orgelläktaren skadade ålderstrappan ovanför kapellsdörren. [1959-08-23 Ulvöhamns kapell får grundlig restaurering Sundsvalls Tidning]

Den som vill fördjupa sig i äldre **färgframställningen** bör läsa Vårda väl Kulturkulör Riksantikvarieämbetet april 2014 <https://www.raa.se/app/uploads/2015/02/Ockra-uppdatt1.pdf>

9. Väggmålningarna

Studenten theologie Nicolaus Alanger läste här 4de året...” Alanger, som var född i Arnäs 1697 och avled 1733, hade studerat vid Uppsala universitet och blev prästvigd 1723 och präst i Dal i Ångermanland. Alanger vistades somrarna 1716–1722 i Ulvöhamn som fiskardräng och höll i bönemötena i sockenprästens frånvaro. Han har sannolikt också varit med att planera motiven för kyrkmålningar som bar Roland Johansson Öbergs signum.

Nicolaus Alanger vistelse i Ulvöhamn fiskesäsongerna 1716–1722 är utöver skriften på kapellporten är belagd. Det finns en skrivelse av hans hand daterad ”10 Aug: 1722 från Ulfvö fiskjare hambn” till Härnösands stifts konsistorienotarien Sundius. (Paul Siléns samling excerpter).

10. Väggmålningarna på gavelväggen bakom altaret

På korväggen bakom predikstolen

Över och bakom predikstolen är kyrkofadern Augustinus avbildad. Han ses här som en 1600-talspräst och placeringen är säkert helt medvetet gjord för att ge sken av att han står i predikstolen. (Telhammer 1985)

Korväggen vid altaret

Varför skulle hedningarna få säga: »Var är nu deras Gud?»/Vår Gud är ju i himmelen/han kan göra/allt vad han vill. /Men deras avgudar äro silver och guld, /verk av människohänder. /De hava mun/och tala icke,/de hava ögon och se icke,/de hava öron och höra icke,/de hava näsa och lukta icke./Med sina händer taga de icke,/med sina fötter gå de icke;/de hava intet ljud i sin strupe./De som hava gjort dem skola bliva dem lika,/ja, alla som förtrösta på dem.

11. Väggmålningarna på norra långväggen

I Jonas bok beskrivs hur Gud kallar mannen Jona att bege sig till [Ninive](#) för att profetera straff över dem som en följd av deras ondska. Jona är dock motvillig och flyr istället till [Tarsis](#) via båt.

En stor storm sveper förbi och sjömännen befarar att de ska sjunka. De kastar sin last överbord och ber till sina gudar efter hjälp. Jona sover dock under däck men blir väckt av sjömännen som frågar honom vem han är. Han svarar: *"Jag är hebré...jag dyrkar Herren, himlens Gud, han som har gjort både hav och land."*

Jona förklarar sedan att han är på flykt undan Gud och att de borde kasta honom över bord ifall de vill att stormen ska lugna sig. Till slut gör också sjömännen detta, och stormen mojar. Jona blir svald av en stor fisk och befinner sig inuti fisken i tre dagar. Där ber Jona till Gud och kommer på bättre tankar, varpå fisken spyr upp profeten på land. Därefter beger han sig till Ninive - här avbildad som en svensk 1700-tals stad - och framför Guds budskap till dem. Folket utlyser då en stor fasta och omvänder sig, vilket leder till att Gud avstod från att straffa dem. Budskapet är att uppriktig omvändelse och bön om förlåtelse är vägen till försoning med Gud.

Jesus uppenbarade sig för lärjungarna vid Tiberiashav

Iförd vit livklädnad står Jesus på en udde vid vattnet och bakom honom ligger tre fiskar och ett par bröd. Några av lärjungarna bland dem Petrus är sysselsatta med nätfiske på sjön. Enligt bibelns berättelse blir de utan fångst till dess Jesus uppmanar dem att lägga ut näten på båtens högra sida. När lärjungarna lyder rådet vänder fiskelyckan. Det är detta skede av händelseförloppet som målningens övre parti skildrar. När Petrus ser och hör Jesus blir han ivrig att komma iland. Den nakne Petrus drar på sig kläder och tror sig ha förmågan att gå på vattnet, som Jesus hade gjort, men misslyckas och hamnar bland fisken i nätet. Det är fyra fiskebåtar som skildras i denna scen men det är endast Jesu lärjungar som lyckas med fisket. Enligt bibeln var sju lärjungar ute i tre båtar men Johansson Öberg har endast fått plats med två personer i var båt. I den fjärde båten med manlig roddare och en kvinna som tar upp nät uteblir fångsten helt, möjligen symboliserande världens barn i motsats till de tidigare skildrade lärjungarna.

13 Målningar ovanför kyrkporten

En baluster, även kallad balusterdocka, är ett upprätt, vanligen rundat eller vasformat, vertikalt stöd för överliggaren i en balustrad. Förekommer även som andra uppräta stöd, exempelvis möbelben eller kolonn. Namnet betyder granatäppelblomma.

Ålderstrappan börjar alltid från vänster och går mot höger. Här börjar den med ett par lindebarn, den ena i röda och den andra i vita lindor och de uppges vara 1 år. De övriga åldersangivelserna är för varje 10-tal år och kulmen är 50 år, varefter människans jordeliv dalar mer mot 100 år.

När det gäller klädseln har målaren inte gett sig in på alltför stora variationer utan de framkommer mest i färgvalet. Tioåringarna bär kopior av de vuxnas kläder. Gossen har dock en enklare rock utan alla de knappar och banddekorationer som de vuxna männen har.

Det blir en märkbar stegring av klädprakten för åldrarna upp till 50 år. Vid denna livets höjdpunkt bär kvinnan en svart lång tröja med vita passpoaler och stor spetskantad krage, rödbrun kjol med markerade veck samt ett hellångt vitt förkläde. Som hårprydnad har hon den vita upprättstående fontangen.

Hennes make har rödbrun rock med vita knappar över en ljus lång väst och de mörka byxorna skymtar strax nedanför rocken. På huvudet har han en vidbrättad trekanthatt med låg kulle. De yngre männen är barhuvade medan de över 50 år samtliga bär hatt med hög kulle, som var ett äldre mode, medan 100-åringen har en varm mössa. Kvinnorna över 60 år har inga prydnader i håret utan i stället en svart slät hätta liknande en bindmössa. De två äldsta kvinnorna

saknar förkläden, som förr var en så viktig detalj i deras klädsel. De äldre bär inte kläder i mörkare färg-skala än de yngre. Den hundraåriga kvinnan är helt klädd i gult och man kan här jämföra med ålderdomligt dräktskick i Leksand och Vingåker.

På många ålderstrappor återges de äldsta paren betydligt skröpligare än i Ulvö, de brukar ofta avbildas sängliggande. Det finns heller ingen dödssymbol i denna skildring. Under ålderstrappan finns en utsparad text inom målad ram, som fått så betydande skador att den är svårtolkad.

14. Predikstolen

I Vibyggerå kyrkas räkenskaper för år 1754 finns uppgift om försäljning av en gammal predikstol, men det anges inte vem som var köparen. Den ovanligt höga predikstolskorgen är rikt snidad. I de grunda nischerna är placerade figurskulpturer, som icke går att identifiera. De är alla iförda individuella dräkter och håller olika föremål i händerna men föremålen ger inte någon vägledning vid tolkningen. Alla bär de raka höga mössor på huvudet. De kvinnohuvuden som döljer övre listverkets skarvar har även de höga mössorna och dessutom runda veckade kragar kring halsen. På listverkets släta parti finns fragment av den text som varit målad, här hämtad ur Lukas 11:28 (Saliga äro de som höra Guds ord och gömma det).

Predikstolen saknar ljudtak, som alltid i de små fiskekapellen där akustiken inte utgör något problem. Till golvet och trappstegen har emellertid återanvänts bräder från ett ljudtak. Dessa har i relief skurna trianglar med strödda stjärnor av varierande format. Trianglarna har gått från yttersidorna in mot mitten på ljudtakets undersida. På predikstolen står ett timglas som hålles av en putto, dvs liten barnänglaffigur. Timglasets tillhörighet till Nätra gamla kyrka. Nedanför predikstolen är kyrkvärdarnas bänk.

Vid biskopsvisitationen 1861-06-22 saknades en i inventarieförteckningen upptagen tavla, föreställande aposteln Petrus, vilken ingen av de närvarande kunde erinra sig någonsin hava sett. Denna tavla, målad på trä och mycket ålderdomlig, finnes bevarad i socknen. Enligt uppgift har ägaren, herr Elov Nätterlund, Sunnansjö, lovat skänka tavlan till kyrkan.

15. Träskulpturerna

De övriga sju, som tidigare stått på altarbordet i korfönstret, förvaras numera i läns museet Murberget i Härnösand. Skulpturerna anses föreställa Helige Laurentius, Maria Magdalena, Jungfru Maria, Heliga Barbara och tre apostlar. I Marviksgrunnans kapell på södra Ulvön finns f. ö. en målad predella (underdel av altarskåp) föreställande Kristus och apostlarna, som också kan ha tillhört detta altarskåp.

Prosten Törnsten i Nätra fick vid en biskopsvisitation 1740 tillstånd att försälja en del medeltida skulpturer, vilka man hade förvarade i sakristian och kyrkans bod, till kapell som hörde under pastoratet. Bland detta material fanns sannolikt de åtta skulpturer som hört till ett medeltida altarskåp, möjligen tillverkat under senare delen av 1400-talet. När Ulvö första räkenskapsbok börjar föras 1745 finns dessa bilder i kapellet. På kapellportens yttersida är en av skulpturerna, för Prosten Törnsten i Nätra fick vid en biskopsvisitation 1740 tillstånd att försälja en del medeltida skulpturer, vilka man hade förvarade i sakristian och kyrkans bod, till kapell som hörde under pastoratet. Bland detta material fanns sannolikt de åtta skulpturer som hört till ett medeltida altarskåp, möjligen tillverkat under senare delen av 1400-talet. När Ulvö första räkenskapsbok börjar föras 1745 finns dessa bilder i kapellet. På kapellportens yttersida är en av skulpturerna, föreställande en välsignande Gud Fader, fästad. De övriga sju skulpturerna, vilka förr stod i en rad på altarbordet under fönstret i kapellet, förvaras nu på Läns museet Murberget. Det centrala motivet i altarskåpet var Marie kröning, dessutom fanns skulpturer av Magdalena, Barbara, Laurentius, en biskop samt två heliga män.

De sju träskulpturerna har utförts av en för oss okänd altarskåpsverkstad, som även levererat altarskåp till bland annat Järvsö, Högs, Ytterlännäs och Njurunda kyrkor.

I Marviksgrunnans kapell på Södra Ulvön fanns tidigare en predella ett understycke till ett altarskåp. Nu som kopia, original Västernorrlands läns museum, Det är omöjligt att veta till vilket altarskåp den hört, men det är inte omöjligt att det är en rest från det forna altarskåpet som skulpturerna hört till. Predellans har nu förenats i Murberget med skulpturerna från Ulvön.

Erik Salvéns snabbinventering 1920 "Bilder, 8 st., ur ett altarskåp. Träskulptur. 1) Apostel, attributet saknas. H. 54 cm. 2) Laurentius? H. 53 cm, 3) Magdalena med smörjelsekar. H. 54 cm. 4) Maria, sittande, händerna

sammanslagna. H. 52 cm. 5) Gud Fader, sittande välsignande Mariabilden f.n. fastspikad på ingångsdörren. H. 53 cm. 6) Barbara med torn. H. 51 cm. 7) Biskop, välsignande. H. 55 cm. 8) Apostel, H. 55 cm. Omkring 1500. ” Med till visshet gränsande sannolikhet härstamma de bilder från ett tidigt 1400-tals altarskåp, föreställande Jungfru Marias kröning, som tillhöra Ulvö gamla kapell och som nu förvaras i kyrkomuseet på Murberget med undantag av den på Ulvö kapelldörr fastade Gud-Fadersbilden, från Nätra kyrka, såväl som den timglasbärande ängeln på predikstolen.

Prosten Tollsten, som tidigt intresserade sig för Ulvön, erhöll nämligen vid biskopsvisitation 1740 tillstånd att försälja en del i sakristian och kyrkans bod förvarade, icke längre brukade bilder till de under pastoratet liggande Capeller, och dessa bilder funnos i Ulvö kapell, när den äldsta bevarade räkenskapsboken började år 1745. (Predikstolen där härstammar emellertid från Vibyggerå.). (Paul Siléns excerpter)

16. Votivskeppet

Skeppet är pietetsfullt restaurerat 1945 av konservator Sam Svensson vid Statens Sjöhistoriska Museum i Stockholm. ”Tal i Ulvö gamla kapell den 21 juli 1946 vid kyrkskeppets återinsättande” av fil. doktor Theodor Hellman vid Läns museet Västernorrland.

”Offergåvor i form av fartygsmodeller gå tillbaka till hednisk tid, då man bragte gudarna sina skänker för god seglats och lyckosam färd. Och som på många andra områden upptog den katolska kyrkan även denna sed och till de sjöfarandes speciella skydds-patron Sankt Nikolaus offrades under hela vår medeltid. Man offrade dels för att avvärja olyckor, dels till tack för räddning ur fara. Man avlade i farans stund löften till Gudomen att efter lycklig hemkomst överlämna en skeppsmodell till sin församlings kyrka. Därav fick dessa skepp namnet votivskepp av det latinska ordet votum som betyder löfte.

Votivskeppen ha sålunda ett religiöst ursprung och voro knutna till den katolska kyrkan. Efter reformationen fortlevde emellertid seden att hänga upp fartygsmodeller i kyrkorna som en tradition och gällde i de flesta fall kyrkornas prydande. Det är då ej längre fråga om votivskepp, utan helt enkelt prydnadsföremål och till skillnad från votivskepp kan man kalla dem kyrkskepp. De äro i regel utförda med största omsorg och avbilda i detalj verkliga skepp. Därför äro de en av våra bästa källor för studiet av de gamla segelfartygens utveckling, de ha med ett ord ett stort vetenskapligt värde.

Det kyrkskepp, som vi i dag återinsatt på dess gamla plats i detta kapell hör till de yppersta i sitt slag vi äga i vårt land, ett historiskt dokument från senare delen av 1700-talet. Det är som vi se riggat som fregatt-skepp med tre master och rår på alla, med tillsamman åtta segel, vartill kommer tvenne segel på rået under bogsprötet, stagsegel mellan masterna samt latinsegel på aktermasten. Skrovet har upphöjt akterskepp med hög akterspegel, något längre förskepp med Göta lejon med krona som galjonsbild, allt en trogen bild av ett större handelsfartyg från 1700-talets senare del.

Skeppet har under de senaste decennierna befunnit sig i ett högst ömkligt tillstånd, skrovet spräckt, hela bogen, med gallionen intryckt och fockmasten nedkörd genom skeppets botten. Däcket var brustet och nedfallet inne i skeppet och däckets alla detaljer svårt skadade. Tydligt hade någon klåfingrig besökare betraktat det för intensivt med fingrarna, så att det fallit ned på golvet.

En sakkunnig restaurering var nödvändig och hur dyrbar denna än blev, 1 275 kronor, uppvägs den i varje fall av skeppets stora vetenskapliga och konstnärliga värde. Restaureringen är utförd av Statens sjöhistoriska museum. Utom det väsentliga bidrag som lämnats av Kulturhistoriska muséet Murberget i Härnösand, ha bidrag lämnats av fru Ingeborg Hedberg, Köpmanholmen, pastor Manbert Pehrsson, Ulvön, och av segelsällskapens i Härnösand och Örnsköldsvik medlemmar genom bankdirektör Birger Salén. Till alla bidragsgivare vill Kulturhistoriska muséet framföra sitt uppriktiga o. varma tack.” [Örnsköldsviks-Posten 1946-07-26]

De tre som skänkte votivskeppet var:

Olof Norström (1732–92) var född i Nordingrå och blev borgare och fiskare i Gävle.

Anders Åström (1753–1820) var född i Gävle och son till borgaren och fiskaren Eric Åström, bördig från Ås by i Själevads socken. Han blev upptagen som borgare i fiskarsocieteten i Gävle år 1782.

Roland Länberg (1751–1803) var född i Strängnäs och bosatte sig i unga år som strandfiskare på Ulvön. Han blev jämte en annan mälärstadsbo som också blev strandfiskare på Ulvön, Johan Norelius (c 1730–1809), den förste kronolotsen på Ulvön år 1769 men återlämnade sin lotsfullmakt redan efter ett år. År 1780 blev han borgare i Gävle.

Alla dessa tre finner vi omnämnda i Ulvöhamns hamnlags handlingar. Såväl Åström som Länberg fungerade både som hamnfogde och förrättare av böneandakterna i kapellet.

17. Ljuskronan

I taket hänger två Ljuskronor skurna i trä och tillverkade under 1700-talet. Traditionen berättar att dessa snidades av ryska fångar, som skall ha vistats på Ulvön under det Stora Nordiska kriget. (Telhammer Ingrid 1985).

Erik Salvéns snabbinventering 1920. ”Ljuskrona av trä. 10 pip. (2 kretsar), H. 60 cm. 1700-talet
Ljuskrona av trä. 12 pip. (2kretsar), H. 86 cm. 1700-talet”

I Stängösund är ett grund, som kallas Ryssgrundet. Namnet skall ha kommit därav att under krigstid långt tillbaka [1721] ett ryskt krigsskepp ränt på grund där. Besättningen hade räddat sig iland på Ulvön och den här byn hade de då bränt ned så väl, att det bara stod en bastu kvar. [Uppteckning nummer 4265 Läns museet Västernorrland. Meddelare: Födorådstagaren P.G. Öberg Sörby]

Ca 300 m söder om Strängöarna - Ryssgrundet - där enligt folklig tradition en rysk galär skulle ha förlit 1721. Min reflektion, som jag höll för mig själv, var endast att detta eller snarlikt namn återkommer så ofta efter Sveriges östra kust norr om Norrköping med liknande berättelser, att om ryssarna skulle ha förlorat en galär på varje plats med sådana namn, så skulle kusthärjningarna mellan 1714 och 1721 ha blivit ur rysk synpunkt skäligen kostsamma operationer. [De ryska kusthärjningarna i Medelpad och Ångermanland 1721 Per Tingbrand]

1721-06-03 plundrades och brändes 54 gårdar i Ullånger, 70 gårdar i Vibyggerå och 2 gårdar i Skog. Men redan den 2 juni hade fienden troligen med förtruppen av galärflottan framkommit till Nätrafjärden och börjat landsätta folk. Den stora kontingenten av fartyg kom strax efter, och en vild ödeläggelse igångsattes nu i dessa trakter. I Nätra socken brändes icke mindre än 112 gårdar och i Sidensjö 21. Fienden gick ända till 3 mil upp i landet. En mängd nötboskap togo ryssarna här och slaktade djuren på stället. Fastän folket gömt undan lös egendom i fäbodan och i skogarna, uppsökte ryssarna den och bortförde den. [Ryssarnas härjningar på Norrlands kust år 1721 - Jacob Blees, Norrlands försvar 1936]

Genom släktleden burna traditioner förtäljer de mest märkliga ting från denna tid. Svår panik, flykt, nergrävda dyrbarheter, sjunkna kyrkklockor, vilda ritter, skarpt fäktande, bakhåll och räddning ur fiendens klor i sista stund är ofta återkommande inslag. En kärna av verklighetsunderlag kan visserligen skönjas bakom flertalet sådana traditioner men utan stöd i samtida skriftliga källor föreligger betydande risk för förvanskningar varje gång en muntlig tradition återberättas. Betecknande är att vissa berättelser i så påfallande hög grad återkommer i snarlikt versioner på andra håll längs Sveriges östra kust att de därför måste betecknas som rena vandringsäggar.

Som bekant har Gävlebornas långt utsträckta fiskefärder i norrländska farvatten haft stor betydelse för uppkomsten av fiskelägen och kapell efter Bottenhavskusten. I detta skede påträffade ryssarna borgaren Anders Olsson Berg från Gävle utanför Tynderölandet och tvingade denne upphöra med sitt fiske för att i stället lotsa ryssarna upp till Ulvön, där han släpptes fri den 1 juni. Senare uppgav han sig ha uppsnappat att ryssarna ämnade sig tillbaka till finska sidan vid Norra Kvarken men att de skulle komma tillbaka till hösten och bärga årsväxten om inte dessförinnan fred blivit slutet. [De ryska kusthärjningarna i Medelpad och Ångermanland 1721 Per Tingbrand]

18. Tavlan

Till vänster om altarfönstret hängde en oljemålning med Maria bebådelse, vilket framgår av den målade texten i bildens vänstra hörn: »Jungfru Maria bebådelse / af ängelen Gabrieli / Luc I Cap / v 26«. Ängeln Gabriel kommer från höger in till Maria. I mittfältet dem emellan står en urna med blommor och över den svävar den Helige Andes duva samt keruber. Bakom Maria står en säng med omhänge. Maria håller i sin ena hand en uppslagen bok vari läses: »Lova Herren / min sell (själ) och vor / Gätt (förgät) icke de Goda/som Han dig Giort har/«. Ytterligare en liten tavla av svartmålat trä hade enbart inskrift på latin: »En expectat / acervos hic / accendit ocundos«. Målningarna har nu återbördats till kapellet efter konservering på Nationalmuseet. De skänktes på 1730-talet till kapellet av handelsmän från Gävle.

På baksidan på tavelramen finns följande texter

Till Gudz namns ähra, hafw[er]
handelsmannen Georg Raspe och des kiä[ra]
Hustru Anna Blom denne Tafla förährt
detta Ulföö Capell och Nätra Pastorat. af Gefle
den 15. Majj 1737.
Och på själva ramens kant står:
IONAS BERGRAFF från Gefle
Warit i Ulfön 1738
d[en] 18. Augusti.

20. Kyrkogården

Härnösands domkapitels manualhandlingar i landsarkivet. 8/7 1745:

Högvördige Herr Biskop, Pl. Ven. Consistorii Herrar Assessores.

Ehuruvalh nu på 8 Åhrs tid och altsedan flyttningen skedde hit till Nätra, Pl. Ven. Consistorium jag icke behöfadt, ei eller velat besvära med någon angelägenhet, angående mina ämbetssysslor, hälst mig icke är obekant, det Pl. Ven. Consistorium utan dess har nog tillräckligt at syssla med, dock nödsakas jag, at thenna gången af Pl. Ven. Consistoris begära gunstigt svar och utlåtande om följande Ärende, nembln: At vid Ulföö Hamns Capell är ingen invigd Kyrkiogård, och likväl af Öster- och Västerbottns siöfarande, höst- och vårtiden, förr än fiskerskapet hinner dit anlända, begrafvas åtskilliga döda utan för Capellet, som efter hamnboernas berättelse redan der skola vara begrafne 5. å 6. lik. Nu som denna kyrkiogården intet är härtil vorden invigder för de döda til något lägerställe, de resande ock icke kunna komma till Moderkyrkan med sina döda som de hafva ombord, hamnboerne uti Ulföhn likväl äro vedebogne at instänga en liten tract vid Capellet, och nu uti 3 år enständigt påstådt at samma tract måtte invigas til de siöfarande dödas begrafning (ty egna sina döda låta de ordentligt begrafvas här vid moderkyrkan) ty anhåller hos Ven. Consistum jag ödmiukast, at blifva behörigen underrättad, 1o Om denna kyrkiogården bör anläggas och invigas? hvilket väl synes vara oumgångelt, endast för de siöfarandes skull, hvilka icke kunna för jsen skull höst och våhr komma til lans med sina döda.

Är ock icke obekant, at sådana grafställan uti skärgårdana på södra orter här och hvar finnas.

2. Huru en sådan kyrkiogård eller grafsälle bör invigas? Under mit vistande på Biskopsvahlet i Arnäs, hade jag ähran at härom conferera med mina Förmän Herrar Probstarne i contractet Lochnäus och Stecksenius, men kunde icke af dem få någon underrättelse, uthan blef hänvister til Ven. Consitum. Anhåller altså härmedelst ödmiukaste, Ven. Consitum tackes som först, och medan fiskerskapet nu i orten är vistantes, lemna mig behörig underrättelse om förrberörda ärendes verkställighet. --- hvilken stora gunst med vanlig vörndnad och högaktning framlefer

Högvördige Herr Biskoppens och Pl. Ven. Consistorii

Nätra d. 8. Julii 1745 Ödmiukaste och allerhörsamste tienare Johan Tollsten

Hdpr 10/7 1745 § 4. Under d. 8 hujus berättar kyrkoherden i Nätra Mag. Joh. Tollsten, huru som wid Ulfö Capell icke är någon inwagd kyrkogård och likväl af Öster- och Westerbotns siöfarande höst och vår, förr än fiskerskapet dit kommer, och sedan the afrest, begrafwes åtskillige döda utan för Capellet: hwarföre och som hamnboerne therstädes utlåta sig at wilja instänga en liten plats utan för Capellet samt begjära at then samma inwigas måtte til the siöfarandes dödas begrafning: så förfrågar sig bemälte kyrkoherde, huru han sig härwid förehålla bör: förmälendes therhos at hamnboerne ordenteligen begrafwa sina döda wid sokne Kyrkan.

Swaras Kyrkoherde Tollsten, at för the siöfarandes skul, som för jsen höst- och vårtiden icke kunna uppföra sina döda til Nätra Kyrka, finner Consistorium nödigt, at then föreslagna platsen måtte inwigas til lägerstad för the siöfarandes döda, hwilken Kyrkoherden wid första tilfälle kan Swaras Kyrkoherde Tollsten, at för the siöfarandes skul, som för jsen höst- och vårtiden icke kunna uppföra sina döda til Nätra Kyrka, finner Consistorium nödigt, at then föreslagna platsen måtte inwigas til lägerstad för the siöfarandes döda, hwilken Kyrkoherden wid första tilfälle

kan wärkställa, thå han therwid håller ett tienligt tal, samt söker förmå hamnboerne, thet the til följe af sin utlåtelse med thet första wäl omstänga samma plats. [Härnösands Domkapitels arkiv, Landsarkivet Härnösand]

Smittkopporna och järnkorset

Smittkoppornas grasserande å Ulfön. I mediet af oktober sistlidet år insjuknade en af Ulfölotsarne, [Olof August Söderberg/sb] hvilken för sin tjenstebefattning besökt lastångaren Hjalmar från Göteborg, i koppor. Derefter insjuknade lotsens hustru och ytterligare en lots, hvarefter sjukdomen småningom spridt sig till nästan alla gårdarne i hamnen, så att at den ungefär 150 personer starka befolkningen endast 9 undgått densamma. Orsaken till sjukdomens stora spridning uppgifves vara dels brist på beboeliga rum. så att de sjuka kunnat afskiljas från de friska, dels bristande aktsamhet och en ytterlig tanklöshet vid umgänge med de insjuknade, så att, ehuru provincialläkaren sökt öfvertyga befolkningen om farsotens stora smittsamhet, ingen varsamhet iakttagits; än besöka de friska de insjukna de för att begäpa de vanställda sjuka, än springa de tillfrisknande gård ut och gård in; alltid skall det vara traktering och långt samspråk. Pojkar och käringar lära i synnerhet bidragit till sjukdomens spridande; och vanliga svaret, när man förebrår dem deras vårdslöshet och oaktsamhet, blifver: "Vill vår Herre att jag skall få sjukdomen, nog får jag den, om jag aktar mig aldrig så." [1875-01-29 Dagens Nyheter]

Lotsen **Olof August Söderberg** 1837-01-24 - 1916-12-12, som först blev smittad överlevde smittkopporna. Han blev 80 år.

En spekulat - kan det ha varit den storvulne då på den ekonomiska höjden av sin levnads ban Erik Bergner alias "Jonas Ångerman" i Ludvig Nordströms Ulvö noveller som kostade på sin svärmor järnkorset - vem annars?

Avlidna i smittkoppor enligt dödsboken för Nätra församling:

Brita Mathilda Söderberg Öhman 1843-07-05 - 1874-11-14 (31 år) Om hon föll offer för den smittkoppsepidemi som genom hennes bror lotsen Olof August Söderberg, kom till Ulvön [se notis ovan 1875-01-29 Dagens Nyheter], kan icke fastslås, då kyrkboken ej anger dödsorsaken. Enligt Nätra dödbok anges i sju fall smittkoppor som dödsorsak vid den aktuella tidpunkten men enligt andra källor skulle antalet döda i smittkoppsepidemin ha varit högre.

Märtha Stina Viberg 1802-09-02 - 1874-11-23 (72 år) Märtha Stina och Per Persson Öman född i Näs, Vibyggerå gifte sig 1824. I äktenskapet föddes 6 barn, som nådde vuxen ålder, 4 flickor och 2 pojkar. Familjen bodde i det kokhus och fiskade från den sjöbod som fanns på den tomt i hamnen, som 2002 ägdes av Sven O. Jakobssons sterbhus. Om barnen kan nämnas, att yngsta dottern Sofia, född 1836, var gift med Erik Bergner. Gubben och gumman Ångerman i Ludvig Nordströms diktning om Tvärhamn (Ulvöhamn). Erik blev strandfiskare och byggde den gård med långsidan mot havet med sjöbod, som ligger norr om f.d. Posten. Märta Stina avled den 23 nov 1874 sannolikt i smittkoppor.

Johan Roland Ögren 1830-09-20 - 1874-12-26 (44 år)

Johanna Margareta Söderberg 1863-12-22 - 1874-12-26 (11 år)

Catharina Sofia Ögren 1843-01-19 - 1874-12-30 (31 år)

Anna Christina Lundgren Bergström 1855-09-12 - 1875-02-08 (19 år)

Lisa Catharina Öberg Söderberg 1835-04-02 - 1875-04-27 (50 år)

21. Klockstapeln

Klocka av malm. Inskrift: "För Ulve kapel är tanna klåka omguten af Eric Hillström i Gefle Åhr 1758" Diam. 39 cm.

I ett av Ulvö hamnrättsprotokoll från år 1775 heter det:

1775 d 29 Julii kommo Hamnlaget i förening at fastställa och ingingo uti följande Puncter

1.1. At ingen utrodd med Siötar om aftnar för än Klåckan siu til Bartolemej [24 augusti] och sedan til slut kl. 6. då teken ges i Klåckan, den som häremot bryter, plikte til Cappellet En dalr Srmt Samma lag ware och för den som i mörkret och i storm utror, men står hwar och en fritt, då han reder sig til i rättan tid och utror medan liust är.